Jag heter Jakob Ringart.
Jag överlevde Förintelsen.
Här berättar jag min historia.

Jakobs berättelse

Del 1 · Min uppväxt

Texten är en bearbetning av flera intervjuer med Jakob Ringart.
Jakob Ringart har läst och godkänt framställningen av berättelsen.

ETERNAL ECHOES

Teach and Learn About the Holocaust

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Min uppväxt

Staden Lodz

Jag föddes 1925 i Lodz, cirka 120 kilometer sydväst om Warszawa. Ungefär 260 000 av stadens 700 000 invånare var judar. Det fanns också många tyskar.

Den judiska befolkningen var i regel ganska fattig. De var skräddare och skomakare. En del hade små affärer. De flesta talade jiddisch [ett språk byggt på en tysk dialekt men som skrivs med hebreiska bokstäver, *red anm.*]. Men i mitt hem pratade vi polska.

Pappa, mamma och bröderna

Min far Isaj var kamrer på en bank med 500 anställda. Han hade en framstående roll som ledare på banken och var känd i samhället. Jag vill inte använda ordet ”direktör” för då tror folk att han har haft det bra, att han var förmögen. Det var han inte. Därför kallar jag honom för kamrer. Banken stod till förfogande med banktjänster för judiska köpmän. Min far var mycket trevlig och väl ansedd.

1918 gifte sig min far och min mamma, Sara. Då var hon 27 år. Samma år föddes min äldste bror, Artur. Min andra bror, Boleslaw, föddes 1922. Det var Artur och pappa som bestämde hemma vad vi skulle lyssna på i högtalarradion. På så sätt fick jag lära mig att tycka om klassisk musik. Artur matade mig också med böcker. Som 12-åring läste jag många verk av kända polska författare.

Båda fotografierna: Privat

Fotot ovan:
Det här fotografiet på mig är från 1933. Då var jag åtta år.

Till vänster:
Här är min familj en fredagskväll. Till vänster om mig är min pappa och min bror Boleslaw. Till höger är min bror Artur och mamma. Bilden är taget i vår lägenhet på Andrzeja nr 28 i Lodz, Polen, i början av 1930-talet.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Ett ”bättremansbarn”

Jag var ett ”bättremansbarn” i en borgerlig familj och då skulle man inte gå ut på gården och leka. Fast det fanns en tjej på nedre botten i huset där vi bodde, en kristen polack, och jag var ofta med henne.

Vi skolkamrater umgicks inte direkt på fritiden. Men vid jul var alla med. Då fanns det mat för eleverna och det ordnades med en bal på kvällen för föräldrarna. Vi prydde gymnastiksalen på ett speciellt sätt. Hemma hade vi en liten julgran också, för hembiträdet.

Foto: Privat

Här är jag när jag är lite äldre, 14 år. Bilden är tagen framför ett hotell. På den syns min bror Boleslaw, mamma och jag. Vi åkte till Tatrabergen sommaren 1939, det var vår sista riktiga semester.

I skolan

Det fanns kommunala skolor, statliga skolor och folkskolor. Det fanns judiska skolor där språket var polska men där man även hade ämnen som judisk historia och judisk religion.

Vi i vår familj skickades till statliga skolor och det var inte självklart. Antalet judar i statliga och kommunala skolor skulle beräknas efter antalet judar i hela befolkningen. Alltså, en tiondel i Polen var judar, så tio procent i en klass kunde vara judar. Det kallades *numerus clausus*.

Min far hade förbindelser sedan krigstiden med de polska myndigheterna, så den skola där jag gick, det var en speciell skola, en slags experimentskola kan man säga. Jag fick åka två spårvagnar för att komma dit. I den skolan gick bland andra polischefens dotter och landshövdingens son. I samma byggnad fanns det också tre folkskolor.

Vi var tre judar i en klass på trettio elever. Det märktes mest när prästen kom. Då skulle alla ställa sig upp och läsa bönen. Vi judar var inte med då, i stället jagade vi tre varandra runt om i hela skolan. Vaktmästaren tyckte väldigt illa om oss.

Man gjorde ingen annan skillnad på judar och polacker i klassen, det var bara det att vi inte var med på religionsundervisningen.

En av de judiska pojkarna var son till mycket rika föräldrar och den andra var son till en redaktör på Lodz största tidning. Han hade moderna leksaker. Det var hos honom som jag lyssnade på en grammofon för första gången. Jag hade också en kamrat som inte var jude, hans pappa ägde stans största restaurang.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Jag minns att jag alltid hade jag med mig smörgåsar till skolan på 30-talet när det var krisår, en till mig själv och en till fattiga barn – de som gick på folkskolan.

När jag var 13 år sökte jag till Joseph Pilsudski-gymnasiet. Jag klarade examensprovet men det fanns inte plats för mig, de hade redan tre andra judiska pojkar där. Så till slut hamnade jag på en privat gymnasieskola.

Antisemitism

I den privata gymnasieskolan var vi inte så många judar. Det hände att jag blev kallad ”jude” och blev slagen, då slog jag tillbaka. Jag kom ju inte från en judisk skola utan en polsk. Där hade jag varit jämställd med de andra. Det tyckte jag att jag skulle få vara nu också.

Många andra killar var starkare och en del kunde stå runt omkring och säga ”slå den där jävla juden”.

De troende judarna i staden bar svarta kläder. Jag identifierade mig inte med dem. Jag identifierade mig med den grupp av judar som var assimilerad [en minoritetsgrupp som gradvis accepterat och anpassat sig till den dominerande kulturen, *red anm.*]. Jag växte upp med polsk kultur och var en polsk grabb av judisk härkomst.

Foto: Yad Vashem

Här är en bild av en klass på en judisk skola i Lodz. Fotot är från 1936.

© 2010, 2019 författarna samt Svenska kommittén mot antisemitism

Text: Ewa Wymark/Lena Jersenius

Grafisk form: Cecilia Undemark Péterfy

Omslagsfoto: Ewa Wymark

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Jag heter Jakob Ringart.
Jag överlevde Förintelsen.
Här berättar jag min historia.

Jakobs berättelse

Del 2 · Livet förändras

Texten är en bearbetning av flera intervjuer med Jakob Ringart.
Jakob Ringart har läst och godkänt framställningen av berättelsen.

ETERNAL ECHOES

Teach and Learn About the Holocaust

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Livet förändras

Fräulein Rappaport och judarna från Tyskland

Pappa hade egentligen en ingenjörsutbildning. Han utbildades i Tyskland och kunde språket. Han hade inga svårigheter med det. Vi barn lärde oss också för vi hade en judisk dam från Tyskland hemma hos oss, Fräulein Rappaport.
Hon var en av dem som hade kastats ut ifrån Tyskland eftersom hon var polsk medborgare. Tyskarna kastade ut judiska, polska medborgare som hade bott där i generationer.

Fräulein Rappaport hade arbetat i församlingen i Dresden. Det var en gammal dam med grått hår. Tre gånger i veckan gav hon mig och min bror lektioner i tyska. Hon bodde i vårt hem och åt med oss.

Det kom en stor grupp judar från Tyskland till Lodz. Pappa var med i mottagningskommittén. De hyrde en tom fabrikslokal och snickrade ihop sängar i flera våningar. Här skulle människorna som förlorat sitt hem bo.

Pappa tog med mig till en sådan byggnad. Jag frågade: ”Pappa, varför bor de inte som vi? Varför måste de bo på det här sättet, det är ju obekvämt.” Jag förstod ingenting. Det var min första kontakt med människor som inte bodde som jag.

Krigsutbrottet 1939

Foto:Bundesarchiv, bild 183-E10713, Gofferje, Leander 19, september 1939.

Den tyska armén välkomnas av den stora grupp av tyskar som bodde i Lodz.

När jag var 14 år bröt kriget ut. Folk sprang på gatorna med väskor. Alla visste att nu skulle tyskarna komma, man visste att de hade gått över landsgränsen.

I huset där vi bodde fanns en stor öppning nedtill, mot gatan. Där brukade man köra in med vagnar. På porten satt stora affischer på polska. Det stod: ”Vi kommer inte ge er ens en liten bit av vårt fosterland, vi kommer att försvara oss.” Det fanns patriotiska symboler på många fönster också.

När jag gick ut så kom det två poliser i blåa uniformer. De hade massor med utrustning på sig och hjälmar. Det var ganska ovanligt. Polisen brukade ju ha mössa. Plötsligt kom det en kille och började riva ner de där affischerna. Det var fruktansvärt. Jag tyckte det var självklart att vi skulle försvara vårt fosterland. Så jag sprang efter de där poliserna som gick på gatan. Så sa jag: ”Min herre, det står en pojke en och river ner affischerna.” Då sa han till mig: ”Stick iväg din apvalp.” Det var en fruktansvärd upplevelse för mig; att polisen som skulle försvara mig sa något sådant. Vi hade ju organiserat det så att pappa blivit ansvarig för hela kvarteret. Källarna hade tömts, om det skulle bli bombanfall. Jag var en springpojke mellan två avdelningar och hade ett särskilt grönt band på mig. Jag kände mig viktig. Så plötsligt säger polisen något sådant, ”Stick iväg”. Det är mitt första minne, min första upplevelse av att ”någonting händer”, att livet inte är normalt längre. Jag stod där, som förstenad.

Sedan blev det värre, tyskarna marscherade in. Den tyska befolkningen slängde blommor över dem och många hängde upp små flaggor med hakkorset på. De tågade i vår stad till musik på huvudgatan.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Livet håller på att förändras.

När Jakob återvänder till skolan efter sommarlovet 1939 är ingenting längre sig likt.

Ockupationsmyndigheten har gett order om att elever av judisk härkomst genast ska lämna undervisningen.

Det gula bandet

I början av november kom ordern att alla judar skulle ha ett gult band på vänster arm, 10 cm brett. Det var det första steget, så småningom kom stjärnan, men först kom det en förordning om det här gula bandet. Jag bar det på min skoluniform av militärt snitt, den var lång som de ryska, med hög krage och knappar.

I samma månad förvandlades huvudgatan, ”Kungsgatan” i vår stad, Piotrkowska, till Adolf Hitler Strasse. Och judar fick inte gå på den.

Hemma var det inte tal om att man skulle ta av sig armbandet, en förordning var en förordning. ”Du ska se att det inte är så farligt”, sa min pappa.

Foto:Bundesarchiv, bild 1011-133-0747-12, Knobloch, Ludwig

Så här såg Adolf Hitler Strasse ut 1941.

Jag skulle bara gå över gatan

Pappa hade en vän som var skyldig honom pengar och bodde i den andra delen av staden. Jag var tvungen att gå över den ”heliga gatan”, den som var förbjuden för judar, för att komma till honom.

Jag gick över gatan. I mitten stod en tysk soldat och sa: ”Jude, kom hit.” Jag gick till honom och han sa: ”Vet du inte att du som jude inte får gå på Adolf Hitler Strasse?” ”Jo, jag vet”, sa jag. ”Jag skulle bara gå över till andra sidan.” ”Nej!” sa han. ”Du tänkte gå på den här gatan.” ”Nej, det tänkte jag inte.” ”Jo”, sa han. ”Det tänkte du.” Och så tog han mig till polisdistriktet. Där blev vi så småningom 22 personer framåt kvällen. Och sedan förde de oss till ett av stadens fängelser.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Det var ett undersökningsfängelse i närheten av min bostad, på Kopernika, och vi var i källaren. Här placerades alla som skulle undersökas och få sin dom. De tog ifrån oss allting. Jag fick en utskällning av en av vakterna därför att jag hade en aluminiumask med några cigaretter. ”Hur gammal är du?” undrade han. ”Jag är 14 år.” ”Ska du röka?” Han höll en föreläsning om att jag inte borde röka. Han tog naturligtvis cigaretterna ifrån mig och jag fick aldrig tillbaka dem.

Vi sov där i källaren och sedan kom vi upp till cellen. Man hade tagit många judar tidigare. En del kom från en näraliggande stad. Det var ”Herr apotekaren” och ”Herr doktorn” och ”Herr advokat” och så vidare…
De valde mig för att ge rapport på morgonen. Jag ställde mig alltid i dörren och så anmälde jag oss, 22 fångar. Sedan fick vi det svarta kaffet.

Vi fick dålig mat. Kålsoppan var vattnig och brödet svart.

En av killarna där var ficktjuv och hade redan suttit ett par månader. När han blev fri gav jag honom halva min näsduk och sa: ”Gå hem till mig så får du pengar, mat, allt du vill. Tala om att jag lever.” Mina föräldrar hade ju ingen aning om vart jag hade tagit vägen. När de fått veta det kunde de börja sända livsmedel till mig. Familjens tjänsteflicka stod i en lång kö på fredagskvällen för att ge paketet till mig.

Den 4 januari när jag fyllde 15 år var jag fortfarande i fängelse. Ett par veckor senare blev jag nedkallad till kontoret. Där i en låda fanns alla mina saker. Jag fick underteckna ett dokument. Jag tror det stod något i stil med att jag hade blivit dömd till en månads fängelse, det var något som man kallade ett administrativt straff, ungefär som parkeringsböter. Av pengarna jag hade i fickan fick jag betala för varje dag jag suttit i fängelset.

Som jag sprang den kvällen! Jag hade en passersedel om någon skulle stoppa mig. Jag sprang som en tokig, hem, och ringde på dörren. Under tiden som jag hade varit borta hade min mamma blivit gråhårig.

Tre män hängs på torget

I Lodz fanns ett stort vackert torg, *Balucki rynek*. En dag kallades alla dit. Det stod en uppmaning på affischer att man skulle komma. Där hade de en ställning, en galge. I den dinglade tre män. Det var en fruktansvärd upplevelse. Pappa hade sagt att jag inte fick gå dit, men jag gick i alla fall. De hängde där. Alla kunde se dem. Vi stod bara tysta och tittade. Deras huvuden var på sned och de var alldeles gröna i ansiktena, och hade händerna bakbundna.

Man hade tagit ut dem för att skrämmas, för att folk skulle se. Jag kände att detta skulle kunna hända mig också. Jag blev rädd. Världen var inte densamma längre. Min trygga värld var borta, allt som jag tidigare varit van vid.

© 2010, 2019 författarna samt Svenska kommittén mot antisemitism

Text: Ewa Wymark/Lena Jersenius

Grafisk form: Cecilia Undemark Péterfy

Omslagsfoto: Ewa Wymark

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Jag heter Jakob Ringart.
Jag överlevde Förintelsen.
Här berättar jag min historia.

Jakobs berättelse

Del 3 · Instängd i gettot

Texten är en bearbetning av flera intervjuer med Jakob Ringart.
Jakob Ringart har läst och godkänt framställningen av berättelsen.

ETERNAL ECHOES

Teach and Learn About the Holocaust

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Instängd i gettot

Allt i en ryggsäck

Det kom ett meddelande att alla judar skulle till gettot, ett begränsat område i staden. Pappa slutade på banken. Han överlämnade allting till en tysk. Pappa fick ju inte åka spårvagn utan måste gå till fots. Många gånger haffade de honom. När han kom hem var han smutsig för han hade fått städa gatorna.

Den tyska administrationen hade planerat att det skulle ta fyra månader för alla judar att flytta in i gettot. Chefskommendanten tyckte nog att det tog för lång tid, så han ordnade en pogrom [ett våldsamt och brutalt angrepp på judarna, *red anm.*]. 70 personer blev dödade. Då blev folk rädda för att de skulle bli skjutna. Och kön in till gettot blev lång. Det var vinter och alla stod där med sina vagnar.

Vi förberedde oss på så sätt att vi hade en ryggsäck packad och klar hemma. Om det skulle bli kris kunde man ta den och sticka iväg snabbt.

I slutet av januari 1940 ringde det på vår dörr. Det var två unga SS-män, tyskar, i svarta uniformer med hakkors på. De sa att vår lägenhet skulle beslagtas och att vi måste göra oss klara på 15 minuter. Mamma var inte påklädd, hon gick i morgonrock.

Tyskarna gjorde inget mer, de slog oss inte. Så mamma gick in i badrummet. Jag hörde hur hon grät därinne. Jag var 15 år då. Så tog vi våra ryggsäckar. Vi fick ta med oss pappas också, för han var ju inte hemma.
Ryggsäckarna hade vi ju gjort i ordning på förhand, om det här skulle hända. Tyskarna hade gett order om att man skulle ta med sig 25 kilo av det viktigaste. När vi skulle lämna lägenheten kom mamma på att hon inte hade packat ner knivar och gafflar, så hon frågade om hon kunde göra det nu. Då svarade SS-männen ”nej, nej, sådant behöver ju var och en”. Besticken skulle alltså lämnas kvar till dem som kom efter oss. [Även Jakobs moster Sabina som bor med familjen Ringart följer med, *red anm.*]

Foto: USHMM

Vid ingången till gettot fanns en skylt som sa att det var förbjudet för andra än judar att gå in på området.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Så bodde vi

Den första tiden i gettot gick vi till bekanta och sov hos dem. Så småningom fick pappa en befattning i administrationen kring fördelningen av bostäder. Pappa hade ju slutat på banken. Han lämnade ifrån sig allt och så gick han till chefen för gettot, Rumkowski.

Vi bodde i ett rum i en trerumslägenhet, jag och mamma, pappa och min moster. Det var ett ganska litet krypin. Men huset var stort. Det fanns åtminstone 50 lägenheter där, det hade fyra våningar. Vårt rum låg på den tredje. Det fanns naturligtvis ingen hiss. Jag tror att gatan hette Brzezinska och att huset hade gatunumret 15.
Vi fick egentligen inte ta med oss någonting men hade smugglat in en del ändå från vårt gamla hem, sängar och liknande. Portvaktens fru fick vår symaskin, så han anmälde oss inte.

Jag fick ta hand om avloppen

Pappa hade fått lämna sin anställning på banken, men han insåg att han måste göra någonting. Så fick han ett uppdrag som chef för den avdelning som fördelade bostäder till människorna i gettot. Samma administrationsförvaltning, Wirtschaftsabteilung, skulle hålla allting rent. Jag fick ta hand om avloppen. Allt gick ju utmed rännstenarna och samlades i de där öppna kloakerna, så man fick tömma dem. Tyskarna var rädda för tyfus, så rännstenarna skulle hållas rena och målas med vit kalk. Det var flera som hade det som syssla. De höll ordning och målade, och var ansvariga för ett visst antal hus, som portvakter ungefär.

Mamma hade erfarenhet av att organisera storkök åt de fattiga så det var många som ville ha henne. Under tiden i gettot blev hon föreståndare för åldershemmet, *Altersheim*.

Det kom människor ifrån Berlin, Hamburg och Wien. De skickade dem inte direkt till Auschwitz utan först till oss. Mamma tog hand om de äldre. Hon kunde prata tyska med dem. Så en dag kom lastbilar. Jag hjälpte henne så att alla kom upp på flaken. De skulle transporteras iväg, gasas ihjäl. Hon var så olycklig då min mamma. Hon tyckte så mycket om dem.

Gettoverwaltung

Det fanns en tysk, Biebow, som var chef för administrationen i Lodz getto. Tillsammans med andra finansiärer bildade han en "firma", *Gettoverwaltung*. Större delen av den judiska befolkningen i Lodz var hantverkare, så hans firma fann snabbt arbetare till de verkstäder och småfabriker som upprättades. Man levererade till det tyska försvaret och de som arbetade fick soppor och så kallade gettopengar.

Man anpassade vanliga bostäder för att inreda de här fabrikerna. Pappa var bekant med chefen för byggnadsavdelningen, *Bauabteilung,* som utförde arbetet. Jag var 15 år när pappa bad den mannen att ordna en sysselsättning till mig. På så sätt blev jag lärling i den mekaniska verkstaden. Jag sprang ärenden och började jobba som mekaniker och låssmed, schlosser. Verkmästaren kallade på mig i sin lucka och gav mig uppdrag på olika ställen. Jag hade en låda under armen och i den låg verktyg. Så stack jag iväg och utförde reparationerna och kom tillbaka och redovisade antalet timmar.

Foto: USHMM

Det här var en av verkstäderna i gettot.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Efter två år dog den gamla smeden och en kompis som jag hade och som var fyra år äldre än jag, han blev smed och då blev jag medhjälpare, smedshalva kallades det.

Mina bröder försvann

Min äldsta bror, Artur, gav sig av tillsammans med sin flickvän under tiden som jag satt i fängelse. De flydde till den ryskockuperade delen. Det kom ett brev med en hälsning, men sedan hördes inget mer från dem. Också min andra bror, Boleslaw, försvann. Om jag inte hade varit i fängelset skulle vi alla ha åkt tillsammans med honom till Czestochowa, den stad som min mamma kom ifrån. Men nu åkte han själv.

Vissa släktingar flyttade in i gettot, andra gav sig iväg. Banden mellan oss började lösas upp. Var och en tog hand om sig själv kan man säga.

Soppan serverades ur en stor kittel

Det fanns flera storkök i gettot. Soppan kokades i stora kittlar. Vid varje avdelning, fabrik, så gav man arbetarna en halvtimmes lunch och då serverades den här maten. Alla tilldelades kuponger och så lämnade man en kupong när man kom in till luckan. Till tjejen som stod där sa man, på jiddisch, *nemt tifer, nemt tifer,* ”ta djupare, ta djupare”, för det var där på botten som potatisen låg, eller det som man hade fått att göra soppan på. Det kunde vara vitkål också.

För att få bröd ställde man sig i en annan kö, vid bageriet. Man hämtade runda brödlimpor för hela familjen en gång i veckan. Sedan fanns det platser där man lade upp högar med grönsaker och vägde upp portionerna med vågar. I min familj var det alltid jag som fick stå i kö för att få matransonerna.

Ved och kolbriketter tilldelades också på ransoneringskort. För att få mer att elda med rev man staketen i gettot. Livsmedelsransonerna minskades sedan och blev ungefär en tredjedel av vad den normala tyska befolkningen kunde få. Det var tillräckligt för att inte dö, men för lite att leva av.

I en del av gettot fanns en liten jordplätt där man kunde odla sallad och lite grönsaker. Jag skötte om en sådan tomt på 200 kvadratmeter. Där hade jag morötter, rödbetor, sallad och kål. På våren sådde jag allting och på sensommaren sov jag över där i en liten koja och vaktade så att ingen skulle komma och stjäla för oss.

Hungern var nästan obeskrivlig. Man hade bara en tanke, och det var att blir mätt. Mamma låste in en del av brödet, annars hade jag ätit upp allting. En del hämtade ut alla matransoner, och kokade soppa. Så åt de upp allt på en gång, det som skulle räcka i tio dagar.

Jag ville bli gettopolis

Efter klockan sju på kvällen fick man inte vara ute. Ibland sprang man till varandra när ingen såg. Där människor samlades spelade man musik på en handvevad grammofon. Då kunde man lyssna och dansa. En del ungdomar förälskade sig, men jag var för ung för allt det där och kanske lite barnslig.

I början av tiden i gettot fanns det en teater där man uppförde revyer. Det fanns till och med konserter. En del av det där filmades och användes i propagandafilmer som visades i Europa.

Sedan var det ju så att de flesta av mina kamrater drogs in i poliskåren som skulle se till att ingen stal från bagerierna och livsmedelsavdelningarna. Jag ville också gå med men det fick jag inte. Pappa sa att vårt namn inte skulle smutsas ner av att någon blev gettopolis.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

De tog barnen

Efter ett eller två år i gettot så började transporterna. Det judiska rådet var ansvarigt för organisationen i gettot och ledaren, Chaim Rumkowski, sa att nu måste 10 000 människor samlas. Efter ett urval fick de åka iväg. Det var fruktansvärt.

1942 kom så en order att alla barn under tio skulle lämnas ut. Samtidigt fick vi förbud mot att gå ut, alltså lämna huset. Redan under den första av de tre dagarna kom en stor lastbil med släp. SS-männen hade gråa överdragskläder. Alla som bodde där lastbilen stannade kallades till gården. Så gick de igenom familjerna för att se om det fanns några små barn.

När vi fick gå in igen så gick jag fram till fönstret. Det fick man förstås inte. Jag såg en bil med släp, den var full av små barn. De låg över varandra. De skrek och grät. Det hörde jag, även om fönstret var stängt.

De där gråklädda SS-männen släpade fram barnen till bilen och kastade upp dem på flaket. Mammorna som inte ville släppa barnen fick stryk. En av mammorna sköts ihjäl. När allt var klart åkte lastbilen iväg.

Man ville inte tänka tanken ens; om de gör så här med barnen, vad kommer då att hända med oss?

Rumkowski höll ett tal dagen innan lastbilarna kom. Han sa: ”... det är en fruktansvärd smärta för mig … men vi måste göra det för att överleva ...” och så vidare. Jag tror att det var en oerhörd smärta för honom.

© 2010, 2019 författarna samt Svenska kommittén mot antisemitism

Text: Ewa Wymark/Lena Jersenius

Grafisk form: Cecilia Undemark Péterfy

Omslagsfoto: Ewa Wymark

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Jag heter Jakob Ringart.
Jag överlevde Förintelsen.
Här berättar jag min historia.

Jakobs berättelse

Del 4 · Tiden i läger

Texten är en bearbetning av flera intervjuer med Jakob Ringart.
Jakob Ringart har läst och godkänt framställningen av berättelsen.

ETERNAL ECHOES

Teach and Learn About the Holocaust

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Tiden i läger

De sista dagarna i gettot

Gettot blev mindre och mindre. Uttömningen hade pågått i månader. Det området där vi bodde, det var liksom det sista. Vi visste inte längre vad vi skulle göra. Vi hade inte fått några nya matransoner på ett par månader. Vatten kunde vi ta från kranen. Den fungerade fortfarande. Men vårt matförråd, det var slut.

Överallt på murarna hade man satt upp meddelanden. Det stod att man skulle anmäla sig på platsen där tågen avgick. Om man gjorde det före klockan 6 så skulle man få komma till ett annat läger där det fanns mat. På meddelandena stod det också att de behövde arbetskraft.

Foto: Yad Vashem (1944)

SS-män vaktade medan gettopolisen såg till att vi judar från Lodz kom iväg med tågen.

Till slut så bestämde vi oss. Utanför huset där vi bodde gick det en spårvagn. Jag bar på väskorna, min egen och pappas. Pappa var ju dålig och gick med käpp. Vi steg ombord tidigt på morgonen. När vi kom fram så hände det som man hade lovat på affischerna – vi fick en hel limpa bröd. Det lugnade oss. Gav de oss bröd kunde de inte vilja göra oss illa.

När vi kom till Radegast tvingades vi gå ombord på ett tåg. Vi var 60-70 personer i varje vagn. I hörnet stod det två hinkar. I en av dem fanns det vatten. Den andra skulle fungera som toalett. Vid tiotiden rullade tåget iväg. Det var den 26 juli 1944.

Till Auschwitz-Birkenau

Det var alldeles mörkt i vagnen och det enda jag kände var stanken från avföringen i tunnan som stod i hörnet. Jag måste ha somnat men väcktes igen när tåget stod stilla. Det där dunkande ljudet från skenorna hördes inte längre. Jag lyssnade. Ett barn grät. Någon snarkade. Ingen rörde sig.

Hade vi kommit fram? Jag försökte resa mig. Det gick långsamt. Högt ovanför mitt huvud till höger fanns det en liten lucka i väggen, som ett fönster.

Jag ställde mig på tå för att se ut. När jag gjorde det kändes det som om alla mina lungor trycktes ihop av en järnhand. Jag kunde inte andas.

Jag såg betongpelare med starka lampor. Och taggtråd. Jag hade ingen aning vart man hade fört oss men jag blev väldigt rädd. Jag tänkte först väcka mina föräldrar men bestämde mig för att låta dem sova.

Jag sjönk ner på golvet en stund men fick inte sitta kvar särskilt länge. Medan det fortfarande var mörkt ute så öppnades dörrarna. Jag hörde mansröster som skrek: ”Ut! Ut allihop!”
Från tåget var det långt ned till marken. Jag hjälpte mamma. Vi ville ta med oss våra väskor men männen sa åt oss att lämna dem.

Överallt fanns det soldater. Vapen. Hundar. Och människor i randiga kläder [förmodligen fångar ur det så kallade

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Kanada-kommandot som tog vara på allt av värde från människorna som kom med transporterna, och samlade detta i stora förråd, *red. anm.*]. De föste in oss i rader. Kvinnorna och barnen gick åt ett håll och männen och pojkarna åt ett annat. Så marscherade vi fram i två långa led. I en annan rad såg jag min mamma. Hon ropade till mig: "Ta hand om dig." Det var det sista jag hörde.

Vi ställdes upp på två led

Leden gick långsamt, långsamt fram till en tysk officer i välpolerade stövlar. Han stod med ena foten på en slags trälåda. Han hade en fin mössa och var välrakad. I handen hade han en hästpiska och med piskan pekade han till vänster och till höger. Jag hade ingen aning vad som menades med det där. Jag höll pappa i armen. Han gick med käppen och kom fram till mannen. Bredvid honom stod två fångar i randiga kläder. De såg inte ut att må så dåligt.

Officeraren pekade på mig med ett tecken "åt höger" och sedan pekade han på pappa med ett tecken "åt vänster". Jag ville naturligtvis fortsätta gå med pappa. Då fick jag ett kraftigt slag i ansiktet från en av de där männen i randiga kläder så att jag for handlöst åt höger. Pappa fortsatte åt andra hållet. Det är kanske därför som jag sitter här i dag. Jag såg aldrig pappa mer. Inte mamma heller.

Vi fortsatte gå i långa kolonner till en barack. Pelare höll upp taket och över marken låg det mattor, det fanns inget riktigt golv. I övrigt var den tom.

En vän från gettot, Henry, kom med samma transport. Vi fick syn på varandra, kramades och grät. Det var första gången som någon av oss hade skiljts från våra föräldrar och visste ju fortfarande inte vart man fört oss eller vad som skulle hända.

Foto: Yad Vashem

När vi kom fram i Birkenau delades vi upp i två led. Min mamma gick med kvinnorna, jag gick med pappa.

Foto: Yad Vashem

En man granskade alla som gick i leden.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Registreringen

Det tog en halv dag, sedan jagades vi ut från baracken till en annan byggnad. Innan vi fick gå in skulle vi ta av oss alla kläderna [allt lades i högar, fångarna fick sedan bara tillbaka skorna, *red. anm.*].

Andra fångar i randiga dräkter rakade av oss allt hår, först på huvudet och sedan runt könsorganet och under armarna. Mitt på huvudet lämnade man en sträng med lite längre hår [detta för att utmärka fångarna så att de som eventuellt försökte fly skulle kännas igen också utanför stängslen, *red anm.*].

Sedan fick vi gå in i ett utrymme där det fanns rör i taket med duschsilar. Först kom det varmt vatten och sedan kallt. Då tändes ett litet hopp, att man inte skulle skjuta oss, eftersom vi fick duscha.

I nästa rum sprutade man på oss desinfektionsmedel. En annan fånge kom och gav oss kläder. Jag fick en skjorta, en kavaj och ett par byxor. Inget av det var i min storlek. Underkläderna hade man sytt av judiska bönesjalar för att förnedra oss.

"Zigenarlägret"

Sedan fördes vi till det så kallade Zigenarlägret. Där fanns det 36 baracker, ungefär 18 på varje sida. Det såg ut som om de hade varit hästtall, i varje barack fanns det en kamin. Kanske hade man använt den på vintern, så att hästarna inte skulle frysa.

Vi var väldigt många. Jag skickades till en av barackerna där det inte fanns några britsar. I ett hörn låg det en hög med täcken, sådana man brukar ha till hästar. De var ganska stora och tjocka. På kvällen täckte vi cementgolvet med dem och lade oss för att sova.

Vi hade inga märken på våra kläder och fick ingen tatuering. Vi var ju så många som kom samtidigt. Vi var fullständigt namnlösa.

Vi var nog 800 eller 900 män i varje barack. Det fanns ett stort kärl dit man fick gå för att kissa. På sommaren gick det bra men om vintern var det värre, gick jag bort för att kissa fanns inte min sovplats kvar när jag kom tillbaka. Jag fick lägga mig längst bort vid dörren och där drog det kallt. Ofta försökte jag vänta med att gå upp tills det var morgon.

Redan andra dagen vi var där kom det en kapo [en fånge med överordnad status, en medarbetare till lägerledningen med uppgift att vakta de andra fångarnas samt övervaka deras arbete, *red anm.*]. Det var en finklädd man. Han promenerade mellan oss fram och tillbaka och sa att vi judar måste lämna ifrån oss dollar och briljanter som vi smusslat med. Annars skulle vi få se på annat. Jag minns inte om det var någon som anmälde sig.

I ena änden av baracken fanns det ett speciellt utrymme. Där bodde den som kallades blockäldste.

Vi väcktes varje morgon klockan fyra. Först skulle vi gå till en tvättbarack. Där fanns det en lång betongbänk med hål i. Det var vår toalett. Vattnet kom från ett rör. Vi tvättade oss och torkade av oss på våra skjortor. Det fanns ingen tvål.

Vid femtiden ställdes vi upp på led till appell. Vi stod alltid fem i rad. En timme senare kom en SS-man för att räkna oss. När han kom anmälde vår blockäldste sin barack: "Jag anmäler barack nummer 22, med 820 personer och tre döda."

Vår blockäldste var inte jude. Han hade svarta trianglar och det betydde att han var en tysk förbrytare. De som var blockäldste var inte de värsta, det var de kapos som hjälpte dem. De plågade oss.

Taggtråden som gick runt det så kallade Zigenarlägret var laddad med tre kilovolt. Det var högspänning och hade man inte träskor på sig räckte det med att man nuddade vid tråden så dog man.

Vi stod i appell en timme, och en timme till om det behövdes. Antalet i lägret måste stämma. De döda räknades också. När SS-mannen registrerat alla så ljöd en signal och några män skickades iväg för att hämta ett par stora plåtbehållare i köket. I dem fanns den svarta vätskan. Fångar kom med bröd och marmelad också, men det ställdes in i den där kammaren som var blockäldstens rum.

När vi gick in fick vi en bit bröd med en klick morotsmarmelad och svart kaffe i plåtkärlet. Det fanns inte så många plåtkärl att dricka ur. De räckte inte till alla. Så man var tvungen att vara snabb med att dricka ur, andra stod ju i kö och väntade.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Sådant var vardagslivet. Vi gjorde ingenting. När vi hade ätit, när själva utdelningen var över, då jagades vi ut och en del kallades till baracktjänst. De lade alla hästtäcken i ordning och städade rent. Vi andra fick vandra runt i lägret.

Foto: Yad Vashem

Block BIIe, Zigenarlägret.

Himmelskommandot

En dag när jag vandrade runt träffade jag på en vän från gettot, Monke. De hade tagit honom redan i maj i en gaturazzia så han hade varit där längre än vi andra. Han sa till mig: ”Se till att du kommer härifrån. Här dör man bara. Du måste härifrån så fort som möjligt.” Jag berättade det för Henry också.

Senare i september började det bli regnigt och lerigt. De religiösa i lägret samlas i ring för att be sina morgonböner och stod tätt, tätt för att värma sig. När de sa sina böner så kände jag mig avundsjuk. De var liksom inte där utan någon annanstans i sina böner. Jag kände mig utanför, jag hade ju ingen tro.

Under de judiska helgdagarna gjordes en selektion. Vi fick ta av oss på överkroppen och ställa oss i led. Fem män i varje rad. Sedan kom det en SS-man. Våra revben syntes. Han pekade på dem som såg sjuka eller svaga ut. Fångarna i randiga kläder tog med dem till en barack mitt emot. Där skulle de förvaras till morgonen och sedan skickas till gaskammaren.

Vi hade frågat andra fångar vad som hänt med våra föräldrar, vart de hade tagit vägen. Då pekade de på skorstenen, man kunde se den från det så kallade Zigenarlägret. Det kom alltid rök därifrån och ibland flammor. De äldre fångarna sa till oss att de som vi saknade var där uppe, i ”himmelskommandot”. Det trodde vi först inte på. Men vi kände ju lukten. Det stank. Så småningom accepterade vi att det var så. Männen som man tagit ut i selektionen visste det också. De skrek och grät hela den natten. De bad till Gud och ropade ”glöm oss inte”, *fargess undz nisht*, på jiddisch. Och jag har inte glömt dem.

© 2010, 2019 författarna samt Svenska kommittén mot antisemitism

Text: Ewa Wymark/Lena Jersenius

Grafisk form: Cecilia Undemark Péterfy

Omslagsfoto: Ewa Wymark

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Jag heter Jakob Ringart.
Jag överlevde Förintelsen.
Här berättar jag min historia.

Jakobs berättelse

Del 5 · Krigsslutet och tiden efter 1945

Texten är en bearbetning av flera intervjuer med Jakob Ringart.
Jakob Ringart har läst och godkänt framställningen av berättelsen.

ETERNAL ECHOES

Teach and Learn About the Holocaust

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Krigsslutet och tiden efter 1945

Till Braunschweig

I oktober 1944 ropade man ut en order i högtalarna. Alla som kunde hantera metallbearbetningsmaskiner skulle anmäla sig till Block 14. Jag kom ihåg vad Monke hade sagt om lägret – att det var bättre att komma därifrån, så jag tog med mig Henry. Vi ställde oss i ledet.

En man i civila kläder tittade på oss. Det skulle visa sig att det var personaldirektören för en firma som hette Bissing NAG Aktiegesellschaft i Braunschweig. De tillverkade lastbilar. Han hade fått tillstånd av SS att köpa slavar. Han frågade vilka gängor det finns och sådant kunde jag. Jag hade ju arbetat i gettot som lärling, mekaniker och låssmed alltså.

Vi som blev uttagna stängdes in i en särskild barack. Både Henry och Monke var med. Några dagar senare så lastades vi på ett tåg. Vi visste ju inte vart vi skulle, eller vad som väntade oss. Vi visste bara att man behövde arbetskraft till några maskiner.

Lössen åt på oss

Precis då hade engelsmännen bombat Braunschweig. Jag och några andra fick gå direkt från tåget och börja laga trasiga fönster och dörrar. De andra marscherade vidare till ett läger.

Efter ett par timmar kom det ett flygalarm. SS-mannen som var med oss blev rädd. Han tog oss till en av de stora betongbyggnaderna. Samtidigt såg jag barn och mammor komma springande. För mig var det obeskrivligt underbart att se. Det fanns något som fick dem att gömma sig. Det fanns en kraft som var ovanför dem som hade plågat mig i fem år.

SS-mannen visste inte vad han skulle göra med oss. Han gick in i byggnaden och höll utkik på oss från ingången. Vi fick stå utanför.

I lägret där vi bodde låg man i trevåningssängar. Det var som en ram med bara en duk på, och en filt. Efter en vecka fick vi höra att det behövdes arbetare till ett kommando i ett annat läger som var mindre och som låg lite utanför staden.

På den fabriken gjorde man underreden till lastbilar. Jag anmälde mig till en liten grupp där och till nattskifte. Jag räknade med att SS sov då.

Förhållandena i det lägret var fruktansvärda. De som jobbade natt sov i samma sängar som de som jobbade dag. Det stank överallt och lössen åt på oss.

Jag svarvade runda bromstrummor och skulle göra åtta stycken per natt. De vägde ungefär 10-12 kilo och skulle lyftas och bearbetas. Det jobbade två italienska fångar där, och en mästare som hette Rudi Ehlert. Han var tysk. En gång kom han fram till mig och sa att hans mamma inte kunde äta brödkanter, om jag ville kunde jag få en liten säck. Det var jag tacksam för. Han var en mycket vänlig, trevlig människa.

Vid maskinen bredvid stod en annan fånge från min transport. Varannan natt kom han med ett porslinskärl med god soppa som han delade med mig.

På morgonen när jag kom från arbetet satte jag mig på sängen och dödade löss en timme. Men det hjälpte inte. När jag vaknade framemot kvällen så hade jag sår och bett överallt. Det fanns inget vatten. Vi levde i smuts och skit och jagades ut till arbetet.

Från början av 1945 flög det allierade jaktflyget väldigt lågt. De bombarderade tyska transporter. Så ibland hade vi inte så mycket att göra för leveranserna till fabriken kom inte fram.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Det var april och ganska kallt

I slutet av mars 1945, det var en vårdag, fick vi marschera till Braunschweig och vidare ytterligare flera mil till Wattenstedt. Därifrån lastades vi upp på tåg. Vi var 70-80 män i varje vagn.

De allierade styrkorna trängde nu fram från alla håll.

Därför transporterades Jakob och andra av nazisternas fångar över Tyskland i överfulla godsvagnar. Tågen gjorde uppehåll i koncentrationslägret Ravensbrück.

Där fick de genom Röda Korset färdigpackade matpaket för krigsfångar.

Det var den enda maten som fångarna tilldelades under de sista dagarna.

Till slut kom fångarna till Webelin vid Ludwigslust i Mecklenburg.

”Det var inte färdigbyggt”, berättar Jakob. ”Det fanns ingenting. Och framför tvättstugan låg en hög nakna lik.”

Den 1 maj tvingades Jakob och andra fångar upp på ett godståg.

Tåget lämnade aldrig lägret men många dog den natten på grund av trängseln och av sjukdom, just före befrielsen.

På morgonen den 2 maj öppnades dörrarna.

En amerikansk luftburen division hade befriat läget.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Vad hände sedan?

Efter befrielsen kom Jakob till Bergen-Belsen.

Läkare upptäckte att han hade tuberkulos och föreslog läkarvård i Sverige.

Den 20 juli 1945 kom så Jakob till Trelleborg, med båt från Lübeck.

I Lübeck skulle vi basta och duscha i kallt vatten. Många av oss var svaga och vi visste inte varför man behandlade oss på det här sättet. Sedan skickades vi med båt från Lübeck till Trelleborg. När jag kom i land så stod det en tjej i uniform, militärlotta. Hon överlämnade en kopp varm choklad och en macka med leverpastej. Det var välkomnande i det här nya landet. Det var mitt första möte med Sverige. Sedan sattes vi i karantän under tre veckor i en skola i Trelleborg. En kille där lärde oss lite svenska och att sjunga sånger som ”Santa Lucia” och ”Vi går över daggstänkta berg, fallera”.

Eftersom jag var sjuk skickades jag sedan till ett sjukhus i Växjö och därifrån till ett beredskapssjukhus ute i skogarna i närheten av Avesta. Jag stannade ett halvår, sedan tog de mig till Jonas Selggrens Sanatorium i närheten av Gävle. Där började jag läsa svenska, mattematik och fysik genom Hermods brevkorrespondens.

I slutet av 1946 släpptes jag ut och fortsatte med behandlingen i många år till så att lungorna skulle läka. Det fortsatte jag med även när jag flyttade till Stockholm. Där läste jag vid Stockholms Tekniska Institut och blev elektroteknisk ingenjör.

I Växjö träffade jag min framtida hustru Hanna. Hon kom från samma stad som jag och var i ungefär samma ålder. Hon hade två systrar med sig till Sverige. Tillsammans bildade vi en ny familj. Vi gifte oss i Stockholms synagoga den 2 februari 1947. I dag har vi fyra barn och åtta barnbarn.

Foto: Privat

Här är jag med andra ungdomar under min första tid i Sverige. Du ser mig i mittenraden, jag är den fjärde personen från höger.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Henry – vännen från gettot

Henry träffade en tjej som hade släktingar i Amerika. Han flyttade dit och blev doktor i kemi. Vi har fortfarande kontakt med varandra.

Monke – vännen från gettot

Monke hade en släkting i Sverige. Det var den första svensk-judiska familjen som jag besökte.

Två olika världar

Sommaren 1948 reste jag tillbaka till Polen. Det var inte trevligt. Jag åkte mest för att besöka min bror Boleslaw i Schlesien. Han kunde inte komma därifrån, men så småningom ordnade jag visum för honom och han kom till Sverige.

Jag hade en kusin i Lodz som jag också hälsade på. Staden var så förändrad, tom. Alla de människor som jag en gång kände var borta. Jag gick huset där vi bott. Det var naturligtvis andra som bodde där nu. Portvaktens fru, hon som hade fått vår symaskin, kände igen mig. När hon såg mig sa hon: "Hej, är det Kuba? Har ni kommit för att hämta symaskinen?"

Det var märkligt. Vi levde som i två olika världar. Vad brydde jag mig om symaskinen eller överhuvudtaget om någonting? Hon satt där fortfarande i sin håla. Symaskinen var en förmögenhet för henne. Världen var helt annorlunda för mig.

Klasskamraterna i Lodz

För några år sedan träffade jag mina skolkamrater i Lodz. De som finns kvar. Vi var 14 stycken. Jag var ensam jude. Två av de andra hade fått diplom från Yad Vashem, för att de tagit hand om judar [Förintelsemuseet i Jerusalem, *red anm.*]. Det var en trevlig överraskning.

Foto: Ewa Wymark, SKMA

Jakob har arbetat inom olika svenska elektronikföretag, däribland svenska Philips i trettio år fram till sin pensionering. Jakob är i dag hedersordförande i Föreningen Förintelsens Överlevande. Han besöker ofta skolor för att berätta om sina upplevelser under andra världskriget.

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Varför överlevde jag?

Varför överlevde jag?
Genom en rad tillfälligheter.

Ibland tänker jag att det kanske blev så för att mamma och pappa var goda människor. De var uppriktiga och gjorde ingen illa. Jag kommer ihåg att de lät mig cykla med matzebröd under Pesach, och dela ut till dem som var fattiga. Så kanske var det därför …

Vad vet jag?
Man kan inte veta varför.

© 2010, 2019 författarna samt Svenska kommittén mot antisemitism

Text: Ewa Wymark/Lena Jersenius

Grafisk form: Cecilia Undemark Péterfy

Omslagsfoto: Ewa Wymark

Medfinansierat av EU-programmet Erasmus+

The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.